

УДК 316.4.063.36(477)

М. Ф. Штокало,

аспірант кафедри політології Інституту соціальних наук
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
к. 35, Французький бульвар 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна
тел.: +380922140767; e-mail: kselur@yandex.ru

РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ

В статті відображено спробу дослідження сакралізації політики як тенденції, що має місце в сучасному українському політичному просторі

Ключові слова: релігійний чинник, політичний простір, політичні процеси, суспільство, держава.

Розвиток сучасного українського суспільства визначає низка чинників, серед яких вагомими є політика та релігія. За роки незалежності в Україні розбудовано фактично нову політичну систему, створено інституції формальної демократії, відбувся перехід від однопартійності до багатопартійності. Разом з тим, спостерігається певний релігійний ренесанс, посилення впливу релігійного чинника на перебіг суспільного буття. При цьому політична та релігійна сфера залишаються не ізольованими одна від одної, а, як свідчить соціальна практика, відчують взаємовплив, який потребує ґрунтовного наукового осмислення, з'ясування ролі релігійного чинника в політичному житті країни. Для вітчизняної політичної науки дослідження проблеми релігії в контексті національного політичного простору, політичних процесів, що відбуваються в Україні, залишаються актуальними та заслуговують на увагу.

Мета статті полягає у спробі вивчення тенденції сакралізації (клерикалізації) політики в Україні.

Дослідження релігійної сфери за роки незалежності України набули міждисциплінарного характеру. Відомими вітчизняними науковцями проведено вивчення релігійного феномену в сучасному українському суспільстві (Л. Ануфрієв, В. Єленський, А. Колодний, Л. Филипович). Низку наукових праць присвячено аналізу взаємозв'язків політики й релігії, функціонування політичних і релігійних утворень в умовах ствердження державності та відродження духовності й національної самосвідомості (Ю. Кальніш, О. Саган, М. Кирюшко).

Одним із напрямків досліджень релігійної площини в політології є вивчення основних тенденцій та орієнтирів взаємодії політики і релігії, впливу процесів секуляризації-сакралізації на політичне життя (Т. Євдокімова, Ф. Шандор, О. Коваль).

Серед аспектів, що потребують більш детального вивчення саме в політологічному сенсі, слід вказати, насамперед, встановлення закономірностей функціонування релігії та політики в політичному просторі сучасної

України, визначення особливостей впливу релігійного чинника на перебіг політичних процесів.

Політика в сучасному світі, невід'ємною складовою якого є Україна, являє собою специфічний простір, де різні соціальні групи та індивіди через використання інститутів публічної влади намагаються реалізувати свої амбіції, інтереси та потреби. Серед найбільш потужних суб'єктів політики, крім держави, можна зазначити й політичні партії.

Події новітньої історії України свідчать про те, що найбільш активна частина політичних організацій, які мають достатній політико-фінансовий ресурс, спроможна домогтися успіху та здобути владу легітимним шляхом. Проте політична перемога повинна бути здобута максимально прозорим чином. Суспільство повинно отримувати об'єктивну інформацію щодо сутності політичних подій, які відбуваються в Україні, намагання тієї чи іншої політичної сили для того, щоб мати можливість зробити свій усвідомлений вибір на підтримку певного політичного об'єднання (партії, блоку). Тому, на наше переконання, необхідно дослідження всіх важелів впливу, якими послуговуються політичні партії для того, щоб переконати виборців на свою користь. Оскільки обсяг даної статті є обмеженим, зосередимо увагу на дослідженні діади "політика — релігія" в контексті участі політичних партій у політичних процесах, що відбуваються в Україні, й зробимо спробу визначити, наскільки суттєвим є проникнення релігійної складової в українську політичну сферу.

За даними Міністерства юстиції України на 04.09.2008 р. у державі налічується 150 політичних партій, які можуть діяти в політичному просторі одноосібно або створювати блоки [4]. Серед політичних організацій слід визначити найбільш впливові на сучасному етапі розвитку українського суспільства партії та їхні об'єднання, які користуються найбільшою підтримкою виборців, а саме: Партія регіонів, Блок Юлії Тимошенко, Наша Україна — Народна самооборона, Комуністична партія України та Блок Литвина (перелік подано за кількістю місць у Верховній Раді VI скликання). Більшість цих організацій була представлена й у складі вищого представницького органу країни попередніх скликань. При цьому зазначимо, що лише 2% громадян України визнають себе членами тієї чи іншої політичної партії, а політичні організації не користуються особливою довірою суспільства.

Разом з тим, на території країни зареєстровано чимало релігійних організацій, які налічують мільйони вірних. Найбільшими Церквами в державі, за даними Держкомрелігії на 01.01.08 р., є Українська православна церква Московського патріархату, яка включає 11233 громади, Українська православна церква Київського патріархату, що налічує 3963 громади, Українська греко-католицька церква, яка об'єднує 3526 громад, Всеукраїнське об'єднання Євангельських християн-баптистів (кількість громад — 2487), Українська автокефальна православна церква окормлює 1178 громад (перелік подано за кількістю зареєстрованих громад) [3].

Результати соціологічного моніторингу вказують на те, що рівень релігійності українського суспільства протягом 2000–2007 рр. залишався

фактично стабільним і досить високим. Так, у 2000 р. визнали себе віруючими 57,8% громадян, у 2002 р. — 60,2%, у 2007 р. — 59%; невіруючими — 11,9%, 10,7% та 9,6% опитаних відповідно. До того ж Церква, за даними соціологічних досліджень, є однією з інституцій, що користуються найбільшою довірою в суспільстві на противагу незначній довірі до політичних партій. Тобто, можна припустити, що серед різноманітних внутрішніх та зовнішніх чинників, які впливають на політичні процеси, релігійний чинник для сучасної України, з огляду на наведене, є досить вагомим.

Досить значна роль релігійного чинника в житті суспільства вимагає від політичних партій враховувати в своїй боротьбі за підтримку виборців стан релігійності вітчизняного суспільства, його поліконфесійний характер, ставлення до релігії різних соціальних груп. Отже, політичні партії, які беруть активну участь у політичних процесах, вимушені розбудовувати свою стратегію щодо здобуття влади, її утримання з огляду на сакральний компонент. Така певна залежність суб'єктів політичного процесу від релігійного впливу, є, на наш погляд, проявом релігієзації української політики.

Політичні партії, які офіційно не позиціонують себе як релігійно спрямовані об'єднання, досить виважено ставляться до оприлюднення загальної партійної думки щодо місця та ролі релігії в сучасному українському суспільстві, урахування релігійного чинника в політичному житті країни, впливу Церкви на перебіг політичних процесів. Така "обережність" проявляється як у змістовному навантаженні, так і в емоційному забарвленні щодо висвітлення даної проблеми в партійній літературі та ЗМІ.

Зазначимо, що обсяг релігійної складової, що подано в партійних документах "світських" та ідеологічних політичних партій та об'єднань, які є доступними широкому загалу, зазвичай посідає незначне місце. Підтвердженням такої думки може слугувати, наприклад, відображення позиції політичної партії чи блоку до релігійного питання в передвиборних програмах, які було опубліковано напередодні позачергових парламентських виборів 2007 р. Характер подання матеріалу, як ми раніше зауважували, має здебільшого позитивний або нейтральний характер. Разом з тим, відомо, що найбільші політичні партії та блоки, представники яких працюють у Верховній Раді останнього (шостого) скликання, а також у попередні часи, незважаючи на дуже стисле викладення відношення до релігійних проблем або його відсутність взагалі, користувалися в передвиборчий період підтримкою найпотужніших Церков, що діють в Україні. Про таку підтримку свідчать хресні ходи, молитви на площах, проведення суспільних заходів, що освячувалися представниками різних конфесій. Крім того, один із політичних блоків — "Наша Україна — Народна самооборона" — в своїй передвиборній програмі на позачергових виборах 2007 р. до Верховної Ради України оголосив про підтримку створення Єдиної помісної православної церкви, що фактично дорівнює створенню державної релігії та церкви. Слід зауважити, що жодна з політичних партій не декларує атеїстичні погляди.

Співставлення реальних дій політичних партій з офіційними поглядами, які задекларовано в партійних документах, дозволяє зробити припущення про наявність неопублічних домовленостей між політичними та релігійними організаціями, що можна розглядати як доказ на підтвердження релігієзації політичного життя.

Звернемо увагу на той факт, що в Україні зареєстровано кілька політичних організацій релігійного спрямування. Прикладом партій такого типу можуть бути (за алфавітом): Партія мусульман України, Партія християнсько-демократичний союз, Соціально-Християнська Партія, Українська християнсько-демократична партія, Християнсько-демократична партія України тощо. Згадані партії не мають значної підтримки в суспільстві, жодна з цих партій (крім партії Християнсько-демократичний союз, яка є складовою блока НУНС) не представлена в українському парламенті шостого скликання. Докладне подання матеріалу з релігійного питання в передвиборній програмі Християнського блоку, який було створено Всеукраїнською політичною партією Екологія та Соціальний захист і Соціально-християнською партією під час останніх виборів до Верховної Ради (2007 р.) не надало йому значної підтримки виборців та залишило цю політичну силу в групі аутсайдерів передвиборчих змагань, про що ми повідомляли раніше.

Ситуація, яка склалася щодо партій релігійного спрямування, може свідчити про таке:

- громадяни України в теперішній час не прагнуть поєднувати в особистісному уявленні про світ соціального сакральне та секулярне;
- в Україні немає сталої практики поєднання світського та релігійного для вирішення соціально-політичних проблем;
- в державі не спостерігається панування однієї Церкви або об'єднання Церков, які б користувалися переважною підтримкою суспільства та мали значний вплив на подальший суспільно-політичний розвиток;
- конфесійно налаштовані партії, що існують в Україні, не відображають найбільш численні релігійні організації (Українську православну церкву Московського патріархату та Українську православну церкву Київського патріархату);
- наявні партії релігійного спрямування не мають достатньої кількості прихильників для того, щоб перетворитися в потужні політичні суб'єкти сьогодення;
- партії релігійного спрямування не мають особливої підтримки з боку держави, інших політичних сил та повинні розраховувати лише на власний потенціал.

Отже, конфесійно налаштовані партії не мають сьогодні в Україні суттєвої підтримки в суспільстві. Прошарок таких організацій серед загальної кількості партій незначний. Разом з тим, факт їхньої наявності, на наш погляд, є вагомим свідченням на користь релігієзації української політики.

Серед найбільш відомих шляхів впливу релігії на політичне життя є використання її як певної ідеологічної системи. Одним із проявів впливу

релігійного чинника на політичні інституції є підтримка політичними силами цінностей, що продукує Церква. Релігійні цінності не є ізольованими та узурпованими лише Церквою, вони “циркулюють” у суспільстві, їх інтеріорізують громадяни. Водночас саме ці цінності “експлуатують” політичні сили для досягнення своєї владної мети. Тобто, з погляду політичних сил, неможливо нехтувати цінностями, що пропагує Церква, оскільки їхніми носіями є особи, які водночас є й віруючими, й виборцями. До того ж в Україні більшість партій не мають чітко сформульованої ідеологічної платформи, не пропонують власних цінностей та послуговуються тими, що створено Церквою.

Вплив релігійного чинника на політичне життя як певної ідеологічної системи ми вбачаємо й у тих випадках, коли релігійні об’єднання проводять активну ідеологічну діяльність, намагаються інтенсивно (або навіть агресивно) втручатися в політичні процеси через вплив на політичну свідомість віруючих. Іноді такий вплив може спонукати до політичної пасивності, орієнтації на відчуження прихильників тієї чи іншої Церкви від суспільно-політичного життя.

Релігійні і політичні інституції позиціонують себе як представники інтересів певних соціальних груп. Вони намагаються посилювати свій вплив на визначені ними соціальні групи, особливо під час виборів. Іноді такий вплив є ізольованим, частіше — синергетичним. Він може мати явний або (та) латентний характер.

Вплив релігійного чинника на політичну сферу відбувається через використання Церквою політики у власних цілях. В цьому випадку можна спостерігати намагання з боку громадських рухів, які причетні до конкретної конфесії, у різний спосіб бути залученими до політичних заходів, що дозволяє їм не тільки підтримувати політичні сили, але й водночас пропагувати своє вчення, тобто, фактично діяти на свою користь.

Деякі Церкви та їхні ієрархи відкрито стають на бік тих чи інших політичних партій, пропагують партійні ідеї та гасла, намагаючись підтвердити їхню цінність цитатами зі Святого писма, посиленням на релігійні доктрини. Дослідники зазначають, що серед політично заангажованих релігійних організацій, які найбільше прагнуть впливати на виборців, опинилися найбільші православні церкви, що діють в Україні, — Українська православна церква Московського патріархату та Українська православна церква Київського патріархату.

Глава УПЦ МП Володимир намагається утримуватися від виявлення відкритої прихильності до політичних сил, але позбутися прагнення впливати на політичну ситуацію ані митрополиту особисто, ані церкві, яку він очолює, не вдається. Патріарх УПЦ КП Філарет (Денисенко), як свідчить інформація ЗМІ, наполегливо поєднує церковну й політичну діяльність.

Окремі дослідники наполягають на визнанні ще одного напрямку впливу релігії на політику. О. Кудояр вважає, що цей напрямок пов’язаний з тим, що в силу конкретних роздумів віруючі беруть участь у масових соціально-політичних рухах та звертаються до релігії для ідеологічного оформлення своїх інтересів [5]. Безумовно, такі випадки існують. Про-

те, на нашу думку, в теперішній час вони нечисленні та, скоріше за все, мають характер несамотійного та нестійкого вибору, що не надає права відокремлювати їх як напрямок релігійного впливу на політику.

Спроби релігієзації політики відчутні також у намаганнях комплектування органів місцевого самоврядування керівниками найбільш впливових церковних організацій. Тобто, йдеться про приклади формування місцевої влади за конфесійною ознакою.

За роки незалежності України не склалося сталих прозорих публічних взаємостосунків між релігійними і політичними об'єднаннями, що ускладнює аналіз проблеми. Тому дослідження впливу релігійного чинника на політичну сферу залишаються актуальними та потребують постійного політологічного моніторингу.

Наукове осмислення наведених фактів передбачає звернення до передумов, які було закладено СРСР як державою-попередницею незалежної України щодо релігійної та політичної сфер. У Радянському Союзі існувало реальне відокремлення Церкви та держави, більшість населення була атеїстично налаштована. Незважаючи на те, що деякі релігійні об'єднання було заборонено з ідеологічних міркувань, низка релігійних організацій, яка, на думку радянського керівництва, не шкодила розвитку суспільства, лояльно ставилася до держави, діяла в СРСР та мала певний вплив на населення. Разом з тим, у СРСР діяла лише одна партія — Комуністична партія Радянського Союзу, інших партій тривалий час не існувало. Тому досвіду партійного будівництва та співпраці з релігійними організаціями жодна структура, крім Комуністичної партії, не мала. До того ж, керівництво Комуністичної партії, її члени зазвичай не послуговувалися допомогою Церкви (принаймні, відкрито) при вирішенні своїх публічних завдань. Тобто, певний досвід роботи з населенням у Церкві існував і за радянської влади. В той же час, сумісного досвіду роботи Церкви і світських утворень не було накопичено через ідеологічні обмеження. Отже, за рівних можливостей впливу на населення можна припустити, що в сучасному українському суспільстві вплив Церкви як сталого соціального інституту більш потужний та глибинний, ніж вплив партій, які з'явилися в сучасній Україні лише за часи незалежності, незважаючи на новітні політтехнології, які вони застосовують для досягнення владної мети. В Конституції України зазначено, що Церква в Україні відокремлена від держави [1]. Зауважимо також, що в жодному з нормативних документів, які регламентують діяльність конфесій на території України, не йдеться про можливість їхньої безпосередньої участі в політичному житті в країні [3]. Релігійні організації намагаються у будь-який спосіб подолати обмеження, що встановлено державою. Вони шукають шляхи для посилення свого впливу на суспільство та використовують політичні партії як провідників своєї ідеології.

Відсутність правового механізму щодо стримування злиття політичної та релігійної сфер може призвести до порушення рівноваги в цій царині, непередбачуваності в розвитку ситуації в політико-релігійній площині та завдати шкоди поступовому розвитку суспільства.

Викладене надає нам можливість зробити такі висновки:

1. В суспільно-політичному житті сучасної України спостерігається чимало фактів, які підтверджують наявність тенденції щодо сакралізації (клерікалізації) політики.

2. Сакралізація політичних процесів у сучасній Україні пов'язана з декларацією політичними партіями та блоками релігійних цінностей, позапублічними домовленостями політичних та релігійних організацій, створенням політичних партій релігійного спрямування, персональною участю відомих діячів Церкви в діяльності органів місцевого самоврядування.

3. Релігієзація політики відбувається як на загальнодержавному, так і на місцевому рівнях.

4. Запобіжним заходом щодо подальшої релігієзації політики в Україні є створення правового механізму для стримування злиття політичної та релігійної сфер.

5. За роки незалежності в Україні не склалося системи сталих публічних взаємостосунків між релігійними і політичними організаціями, що об'єктивно ускладнює наукові дослідження в цій сфері.

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради. — 1996. — N 30, ст. 141.
2. Закон України Про свободу совісті та релігійні організації України // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 1991. — N 25, ст. 283.
3. Державна статистика релігій в Україні // <http://www.risu.org.ua/text/2008ua.xls>
4. Перелік політичних партій в Україні// <http://www.minjust.gov.ua/0/499>
5. Кудояр О. М. Релігія та її місце в політичній системі незалежної України: Автореф. дис.... канд. філос. наук. — Донецьк, 2003.

М. Ф. Штокало,

кафедра політології ІСН ОНУ імені І. І. Мечникова
к. 35, Французький бульвар, 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна

РЕЛИГИОЗНЫЙ ФАКТОР В КОНТЕКСТЕ УКРАИНСКОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА

Резюме

В статье отражена попытка исследования сакрализации политики как тенденции, которая имеет место в современном украинском политическом пространстве.

Ключевые слова: религиозный фактор, политическое пространство, политические процессы, общество, государство.

M. Shtokalo,

Politology department of SSI of Odessa Mechnikov University
r. 35, 24/26 Frantsuzsky Boulevard, 65058 Odessa-58, Ukraine

**THE RELIGIOUS FACTOR IN THE CONTEXT OF THE UKRAINIAN
POLITICAL SPACE**

Summary

In article attempt of research of a sacralization of a policy as tendencies, which takes place in modern Ukrainian political space is reflected.

Key words: the religious factor, political space, political processes, a society, the state.